Faculty of Letters Journal of Social Sciences

| cujos.cumhuriyet.edu.tr | Founded: 1982 Available online, ISSN: 1305-5143 Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Historiography of The Byzantine Bureaucrat, Philosopher and Historian Michael Psellos And His Historical Work Chronographia

Fatih Şen[1,a,*], İrfan Kızıloğlu[2,b]

[1] *Gümüşhane University, Faculty of Letters, Department of History, Gümüşhane, Türkiye*
[2] *Gümüşhane University, Faculty of Communication, Department of Journalism, Gümüşhane, Türkiye*
**Corresponding author*

Research Article

History

Received: 26/06/2025
Accepted: 22/08/2025

ABSTRACT

Psellos, as a philosopher, teacher, orator, and high-ranking bureaucrat, played a significant role in the intellectual and political structure of Byzantium. Although initially reluctant to write history, Psellos authored *Khronographia* at the insistence of those around him, covering the reigns of fourteen emperors from Basil II (976-1025) to Michael VII Doukas (976–1078). The work is written with an approach that goes beyond the conventional chronicle tradition, focusing primarily on the moral and psychological dimensions of the emperors. While foreign affairs and military events are only briefly mentioned, the narrative emphasizes courtly intrigues, individual character traits, and events personally witnessed by the author. The language of the text is enriched with dramatic elements, classical literary motifs, and rhetorical figures, lending *Khronographia* literary as well as historical value. Although Psellos refers only indirectly to the Seljuk Turks and the aftermath of the Battle of Manzikert, which narrows the historical scope of the work, his vivid depiction of Byzantine court culture makes the text unique. Psellos' individual-centered historical perspective and classical style represent a pivotal shift in Byzantine historiography. Despite certain historical omissions, *Khronographia* remains an original work that reflects the intellectual depth of its author and captures the spirit of his time.

Keywords: Michael Psellos, Khronographia, Byzantine Historiography, Historiography

Bizanslı Bürokrat, Filozof ve Tarihçi Mikhail Psellos'un Tarihçiliği ve Tarih Eseri Khronographia

ÖZ

Psellos; filozof, öğretmen, hatip ve yüksek düzey bir bürokrat olarak Bizans'ın düşünsel ve siyasal yapısında etkili bir figürdür. Tarih yazımına isteksiz başlayan Psellos, çevresindekilerin ısrarı üzerine kaleme aldığı Khronographia'da, II. Basileios'tan (976-1025) VII. Mikhail Dukas'a (1071–1078) kadar hüküm süren on dört imparatoru ele alır. Eser, klasik kronik anlayışının ötesinde hükümdarların ahlaki ve psikolojik yönlerini merkeze alan bir yaklaşımla yazılmıştır. Dış politik gelişmelere ve askerî olaylara sınırlı şekilde değinilirken, saray içi entrikalar, bireylerin karakter özellikleri ve Psellos'un bizzat tanıklık ettiği olaylar ön plandadır. Eserdeki anlatım dili, dramatik unsurlar, klasik edebi motifler ve retorik figürlerle zenginleştirilmiştir. Bu yönüyle Khronographia, tarihsel bir anlatı olmasının yanında aynı zamanda edebi bir değer taşır. Selçuklu Türklerinden ve Malazgirt sonrası gelişmelerden yalnızca dolaylı şekilde bahsedilmesi eserin tarihsel kapsamını daraltsa da Bizans saray kültürünün iç yüzünü sunma gücü onu eşsiz kılar. Psellos'un birey odaklı tarih anlayışı ve klasik mirasa dayalı üslubu, Bizans tarih yazımında önemli bir kırılma noktası oluşturur. Khronographia, tarihî eksikliklerine rağmen, yazarının entelektüel derinliğini ve çağının ruhunu başarıyla yansıtan özgün bir metindir. Bu bağlamda çalışma Psellos'un Khronographia adlı eserini merkeze alarak onun tarih anlayışını, anlatı üslubunu ve Bizans tarih yazıcılığı içindeki yerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mikhail Psellos, Khronographia, Bizans Tarihçiliği, Tarih Yazımı

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

[a] *fatihsen@hotmail.co.uk* *0000-0003-3449-8700* [b] *irfan.kiziloglu25@gmail.com* *0009-0009-2064-6275*

How to Cite: Şen F, Kızıloğlu İ (2025) Historiography of The Byzantine Bureaucrat, Philosopher and Historian Michael Psellos and His Historical Work Chronographia, *CUJOSS*, 49(3): 277-285

Giriş

Tarih yazımı, Bizans İmparatorluğu'nun bin yılı aşan tarihi içinde hem olayların kaydını tutmuş hem de dönemin ideolojik, entelektüel ve siyasal yönünü de yansıtan bir kültürel pratik olarak işlev görmüştür. Bu bağlamda XI. asır, Bizans'ın hem içeride saray yapılarında hem de dışarıda özellikle Selçuklu Türklerinin Anadolu'daki ilerleyişiyle şekillenen büyük dönüşümler yaşadığı bir dönemdir. Söz konusu dönüşümler yalnızca siyasî alanla sınırlı kalmamış felsefe, filoloji ve tarih gibi entelektüel alanlarda da kendini göstermiştir. Bu dönemin en dikkat çekici entelektüellerinden biri olan Konstantinos Mikhail Psellos, söz konusu disiplinlerin kesişim noktasında yer alan özgün bir figür olarak öne çıkmaktadır. Psellos, hem bir tarihçi hem de filozof, hatip, öğretmen ve yüksek kademelerde görev yapmış bir saray bürokratıdır. Özellikle Ioannes Mavropous gibi dönemin saygın hocalarından aldığı eğitim, onun klasik Yunan mirasını yeniden yorumlama çabasına büyük katkı sağlamış, bu da eserlerinin hem formunda hem de içeriğinde belirleyici olmuştur. Psellos'un tarih yazıcılığına olan yaklaşımı bu çok yönlü entelektüel kimliğin bir yansımasıdır.

Psellos'un başyapıtı kabul edilen Khronographia (Walker, 2005: 239), II. Basileios'tan VII. Mikhail Dukas'a kadar hüküm süren 14 imparatoru konu alır. Ancak bu eser salt bir tarih anlatısı değildir. Khronographia, klasik kronik geleneğinden ayrılarak hükümdarların ahlaki, psikolojik ve hatta fiziksel niteliklerine odaklanan birey merkezli bir anlatım benimsemektedir. Dolayısıyla bu yönüyle Bizans tarih yazımında nadir rastlanan bir portre tarihçiliği örneği sunmaktadır. Psellos, tarihsel olayları kronolojik bütünlük içinde değil hatırında kalan önemli anlar ve şahsiyetler etrafında seçmeci bir biçimde aktarmaktadır. Psellos'un tarih anlayışı klasik Yunan tarihçileriyle özellikle Thukydides ile Orta Bizans dönemi tarihçileri arasında bir tür sentez arayışı olarak da değerlendirilebilir. O, ne detaylara boğulmuş geleneksel tarihçiliği ne de kuru ve yüzeysel olay anlatımını benimser. Bunların yerine karakter çözümlemeleri ve saray içi entrikalar yoluyla dönemini anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Khronographia, hem tarihsel bilgi veren hem de dönemin kültürel iklimini ve saray yaşamını tasvir eden özgün bir metindir. Dolayısıyla bu çalışma, Psellos'un *Khronographia* adlı eseri üzerinden onun tarih anlayışını, birey merkezli anlatı üslubunu ve Bizans tarih yazıcılığı içindeki özgün yerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Khronographia, her ne kadar tarihsel bazı eksiklikler barındırsa da içerdiği anlatı biçimi, klasik kültüre referansları ve yazarın tanıklığına dayanan gözlemleri sayesinde XI. asır Bizans dünyasının iç yüzüne dair eşsiz bir pencere sunmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, Khronographia'yı hem edebî hem tarihsel bağlamda ele alan nitel bir analiz sunmaktadır. Psellos'un anlatı tarzını ve tarih anlayışını değerlendirebilmek adına yakın okuma ve tarihsel retorik analizi yöntemi benimsenmiş, metindeki seçilmiş olayların kullanımı, birey merkezli yapı ve retorik öğeler metin içi çözümlemelerle incelenmiştir.

Entelektüel Bir Devlet Adamı: Konstantinos Mikhail Psellos

Konstantinos Mikhail Psellos, 1018 yılında orta halli bir ailenin ikinci çocuğu olarak başkent Konstantinopolis'te dünyaya gelmiştir. Dönemin en iyi öğretmeni olarak kabul edilen Ioannes Mavropous'dan dersler alan Psellos, 1042 yılında Bizans sarayına girerek devlet adamlığı kariyerine başlamıştır. Hırsı ve azmi sayesinde sarayda nüfuzu artan Psellos, İmparator danışmanlığı yapacak kadar yükselmiştir. Ayrıca yüksek öğrenimde filozof konsülünün başına getirilen Psellos, eğitmen olarak o zamanki ilimlerin her dalında dersler vermiştir. Hayatının belirli dönemlerinde keşiş olarak manastır hayatı yaşamak zorunda kalan Psellos, keşiş adı olarak Mikhail'i bu dönemlerden birinde almıştır (Neville, 2021: 161). Psellos'un İstanbul Patriği Mikail Kerularios (1043-1058) ile dini görüş farklılıklarından dolayı arası iyi değildi. O, mali reformlar içerisinde kilisenin giderlerinin azaltılmasını desteklerken Patrik bunun karşısındaydı. Ancak Konstantinopolis'te yapılan bir synodda Kerularios İmparator Monomakhos'u kendi tarafına çekince yalnız kalacağını anlayan Psellos ilk kez manastıra çekilmeye karar verdi. 1055'te Monomakhos'un ölümünün ardından başkente geri dönen Psellos'un ikinci manastır hayatı ise yine Kerularios ile arası iyi olmadığı için 1058'de Narsou manastırına çekilmesiyle gerçekleşti. Buradan da 1063'te başkente geri döndü (Psellos, 1990: XIII-XV). Ömrünün büyük bir bölümünde üst düzey devlet görevlerinde bulunmasına rağmen çeşitli alanlarda verdiği eserlerle ne kadar renkli ve entelektüel bir kişiliğe sahip olduğunu göstermiştir. Psellos, aslında bir tarih yazıcılığı hevesi taşımadığını, yakın çevresi ve akrabalarının kendisine yoğun ısrarları neticesinde yazmaya başladığını bizzat kendisi ifade etmiştir (Psellos, 1992: 100). Sonraki yıllarda tarih eseri olan Khronographia'yı kaleme almış ve 14 devlet yöneticisini kendi üslubu ile günümüze kadar taşımıştır.

Psellos, 1018 yılında doğduğunda o dönem Bizans tahtında imparator II. Basileios hüküm sürmekteydi. O, küçüklüğünden itibaren erken yaşta sivil yönetimde kariyer yapmaya başladı ve IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) döneminde devlet destekli eğitimin yeniden canlandırılmasında öncü bir rol oynadı (Kaldellis, 1999: 8). Mikhail Psellos, saygın bir ailenin ikinci çocuğuydu. Babası, ilköğretimi tamamladıktan sonra ona geçimini kolay sağlayabilmesi için bir zanaata veya bir mesleğe yönelmesini tavsiye etmişse de Psellos annesinin ısrarıyla eğitim hayatına devam etmiştir. Psellos, 10 yaşlarında Homeros'un İlyada'sını ve daha pek çok şiiri hem de duygulu ve anlamlı şekilde ezbere okumaktaydı. Ailevi nedenlerden dolayı eğitimine ara vermek zorunda kalan Psellos, daha sonradan iş bulmuş ve IV. Mikhail zamanında Philadelphia'da (Alaşehir) bir hâkimin yanında memur olarak çalışmaya başlamıştır. Ailevi yükümlülükleri sona eren Psellos, annesinin desteğini alarak öğrenimine devam etti. Sonradan Euchaita başpiskoposluğu görevine getirilen Ioannes Mavropous'dan dersler aldı. Mavropous, birçok öğrenci

yetiştiren, kültürlü bir öğretmendi. Özellikle üç öğrencisi çok yüksek mevkilere gelmişti. Bunlardan Konstantinos Dukas İmparator olmuş, Konstantinos Leikhudes senato başkanı ve İstanbul Patrikliği (Hussey, 1935: 82) yapmış ve son olarak Ioannes Ksiphilinos ise yeni kurulan Hukuk yüksekokul başkanlığını yapmış ve daha sonra da İstanbul Patriği olmuştur. Bu isimlerin hepsi de Psellos'un ömrünün sonuna kadar görüştüğü arkadaşları olmuşlardır (Psellos, 1992: XI). Mavropous'tan dersler alan Psellos'un kendisi de iyi bir öğretmen olmuştur (Bernard, 2017: 15).

1042 yılında Bizans sarayına girişi Psellos'un hayatında bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu süreç yakın dostu Konstantinos Leikhudes'in aracılığıyla başlamıştır. Leikhudes'in desteği sayesinde Psellos, ilk olarak sarayda sekreterlik görevine atanmıştır. Psellos, bu konuda duyduğu minnettarlığı eserlerinde sık sık dile getirmiş, dostunun kendisine açtığı bu kapının kariyerinde ne denli belirleyici olduğunun farkında olduğunu açıkça ifade etmiştir. Ancak Psellos'un sarayda ilerlemesi yalnızca dostlarının yardımıyla sınırlı kalmamıştır. Kendi entelektüel donanımı, güçlü hitabet yeteneği ve politik zekâsı onu kısa sürede sarayın önde gelen simalarından biri hâline getirmiştir. Psellos'un gerçek yükselişi, V. Mikhail'in (1041-1042) 1042'de tahtan indirilmesiyle birlikte gerçekleşen yönetim değişikliği sırasında olmuştur. Bu olayın ardından imparatorluk tahtına çıkan IX. Konstantinos Monomakhos kısa sürede Psellos'un dikkat çekici zekâsını ve idari kabiliyetlerini fark etmiş ve onu kendi yakın çevresine dâhil etmiştir. IX. Konstantinos'un himayesiyle birlikte Bizans'ın fikir hayatı da gözle görülür biçimde yeniden canlanmıştır. Bu entelektüel uyanışın bir parçası olarak 1045 yılında İstanbul'da klasik model temel alınarak yeniden açılan ve "Felsefe Okulu" olarak anılan yüksek öğrenim kurumu bünyesinde "Filozofların Konsülü" unvanıyla felsefe kürsüsüne atanmıştır. Bu görev ona hem akademik hem de kültürel bir nüfuz alanı da sağlamış ve Bizans entelektüel mirasının yeniden şekillenmesinde etkili bir figür olmuştur. Bu yıllarda Psellos, devlet işleriyle akademik uğraşlarını birlikte yürütmüştür. İmparatorluk yönetiminde hem danışmanlık yapmış hem de çeşitli idari görevler üstlenmiştir. Aynı zamanda öğretim faaliyetlerini de sürdürerek dönemin genç entelektüellerini yetiştirmiş, onları felsefeden hukuka, astronomiden tıbba kadar uzanan geniş bir bilgi yelpazesinde eğitmiştir. Kendi ifadelerine göre, yalnızca Bizans topraklarından değil, Arap coğrafyasından da birçok öğrenci onun derslerini dinlemek üzere Konstantinopolis'e akın etmiştir. Psellos'un akademik mirası sadece geniş bilgi dağarcığıyla sınırlı değildir. Bu mirasta aynı zamanda Antik Yunan felsefesine olan ilgisi ve özellikle Platon'un düşünce dünyasına duyduğu hayranlık da onun düşünsel yönünü belirleyen unsurlar arasındadır. Neoplatoncu öğretileri XI. yüzyıl Bizans dünyasında yeniden yorumlayan Psellos, bu felsefî akımın en güçlü temsilcilerinden biri olarak kabul edilir (Psellos, 1992: XIII). Hem bir devlet adamı hem de bir filozof olarak kendisini çağdaşlarından ayıran en temel özelliği, teorik bilgi ile pratik yönetim becerisini birleştirebilmiş olmasıdır.

Psellos, zamanla Bizans sarayında devlet işlerinde etkili bir bürokrat hâline gelmiştir. Saraydaki itibarı ve sahip olduğu siyasi nüfuz sayesinde bazı durumlarda imparatorun kim olacağına karar verme yetkisi dahi ona bırakılmıştır. Bu durumun en dikkat çekici örneklerinden biri İsaakios Komnenos'un (1057-1059) ağır hastalığa yakalandığı günlerde yaşanmıştır. 1059 yılında ciddi şekilde rahatsızlanan ve tahtı bırakmayı düşünen İsaakios'un yanında bulunanlardan biri de Psellos'tur. Saraydaki belirsizlik ortamında tahtın kime devredileceği konusu önem kazanmıştı. Bu noktada İmparatoriçe Katerina, Psellos'a başvurarak uygun kişiyi belirlemesi konusunda yardım talep etmiştir. Psellos, bu olayın kendi konumunu ne kadar ileri bir noktaya taşıdığını gösterdiğini vurgular ve durumu şöyle aktarır:

"Ancak bu iddialarla İmparator'u ikna edemeyince ve onu kendi görüşüne inandırmak hususunda bütün ümidini kaybedince, imparatoriçeye sözüne devamla, 'Öyleyse, Sana en sadık ve bağlı kişiyi imparator tayin et. Yaşadığın sürece sana saygı gösterir ve benim için de bir erkek evlât olur'. Bu sözler üzerine İmparator yeni bir güç buldu. Dük Konstantinos hemen çağrıldı ve yanımıza geldi. Konstantinos çok tanınmış bir kimse idi, ailesi asildi: Soyu ünlü Dukas'dan başlar (Andronikos ve Konstantinos'u kastediyorum). Bu iki şahıs, hem cesaretleri, hem de zekâları bakımından tarihçileri fazlasıyla ilgilendirmiştir. Dük de atalarıyla gurur duyardı" (Psellos, 1992: 207).

Bu ifadelerden de açıkça anlaşılacağı üzere Psellos siyasi gelişmelere tanıklık etmekle kalmamış bu gelişmelerin doğrudan şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. X. Konstantinos Doukas'ın (1059-1067) imparatorluk makamına çağrılması Psellos'un önerisiyle gerçekleşmiş, böylece hem hanedanın devamı güvence altına alınmış hem de Psellos kendi siyasi vizyonunu tahta yansıtabilmiştir. Bu olay onun hem saray içindeki gücünü hem de dönemin siyasi meşruiyetinin nasıl şahsi sadakat ilişkileri üzerinden inşa edildiğini gözler önüne sermektedir.

Psellos, hayatı boyunca imparatorluk yönetiminde etkin roller üstlenmiş ve yetiştirdiği öğrenciler ile Bizans toplumununda imparatorluk bürokrasisinden dinî hiyerarşiye, edebiyattan felsefeye çeşitli alanlarında derin izler bırakmıştır. Öğrencilerinin önemli bir kısmı ilerleyen yıllarda Bizans'ın en yetkin idarecileri, din adamları, yazarları ve düşünürleri arasında yer almıştır. Khronographia, yalnızca otobiyografik unsurlar barındıran bir imparatorluk tarihi olmanın ötesinde, Bizans tarih yazım geleneği içerisinde hacmi ve anlatım tarzıyla özel bir yer işgal etmektetdir (Kaldellis, 1999: 9). Bu eser, II. Basileios'un 976 yılında tahta çıkışından başlayarak III. Nikephoros'un (1078-1081) iktidara gelişine kadar uzanan bir dönemi, Psellos'un saray içinden gözlemleriyle ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Fakat Psellos'un entelektüel mirası yalnızca tarih yazımıyla sınırlı değildir. Onun teoloji, felsefe, gramer, hukuk, tıp, matematik ve doğa bilimleri gibi pek çok alanda kaleme aldığı metinler derin içerikleri, polemikçi üslupları ve yer yer hicve varan diliyle dikkat çekmektedir. Eserlerinin çoğu hem bilimsel hem edebî bir nitelik taşır. Bu metinler arasında "Ruhun Kökeni Üzerine Platon'un Öğretileri Hakkında Yorumlar" başlıklı risalesi, Psellos'un

Neoplatoncu felsefeye duyduğu ilginin önemli bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Psellos'un kaleme aldığı metinler yalnızca kuramsal eserlerle sınırlı değildir. Onu geriye bıraktığı 500'ü aşkın mektup, dönemin sosyal ve entelektüel ağlarına dair önemli birer tanıklıklar sunmaktadır. Ayrıca, 1054 yılındaki Doğu-Batı Kilise Ayrılığı'nın (Şizma) merkezindeki figürlerden biri olan Patrik Mikhail Kerullarios için yazdığı cenaze methiyesi de onun retorik gücünü ve dönemin dinî-politik gerilimlerine olan yakın ilgisini yansıtmaktadır (Encyclopedia Britannica: 30.04.2025). Bütün bu yönleriyle XI. yüzyıl Bizans'ının önde gelen bir bilgini, etkili bir eğitmeni, güçlü bir hatibi ve imparatorluk çevrelerinde itibarlı bir devlet adamı olan Mikhail Psellos, Bizans İmparatorluğu'nun bin yıllık tarihinde entelektüel yönüyle öne çıkan en önemli şahsiyetlerden biri olarak kabul edilmektedir (Walker, 2005: 239).

1067 yılında Konstantinos X. Konstantinos'un ölümünün ardından dul imparatoriçe Eudokia, iktidarı elinde tutarak kısa süre sonra 1068 yılında IV. Romanos Diogenes (1068-1071) ile evlendi ve onu tahta çıkardı. Bu gelişme hem Dukas ailesini hem de Psellos'u saraydan uzaklaştırdı. Psellos, 1071'de Malazgirt yenilgisi sonrasında kendi öğrencisi VII. Mikhail Doukas'ı yeniden tahta çıkararak nüfuzunu geri kazanmayı başardı. Ancak bu kez iktidardaki yükselişi uzun sürmedi. VII. Mikail'in önemli saray memurlarından ola Nikephoros Nikephoritzes'in imparator üzerindeki Psellos karşıtı etkisinden dolayı görevden alındı. Yaşlılık döneminde siyasi desteğini ve yakın dostlarını kaybeden Psellos, yeni imparator III. Nikephoros Botaneiates'in de ilgisinden mahrum kalarak devlet yönetiminden uzak bir şekilde yaşamını sürdürdü (Psellos, 1992, XV).

Mikhail Psellos'un Tarih Eseri Khronographia

Khronographia, hem Bizans tarih yazıcılığı hem de edebi anlatım bakımından dikkat çeken bir anlatıya sahiptir. Eser yedi ayrı bölümden oluşmaktadır ve her bir bölüme geleneksel "bölüm" ifadesi yerine "kitap" denilmiştir. Bu adlandırma, hem eserin içerdiği imparator biyografilerini birer bağımsız anlatı birimi olarak takdim etme çabasını yansıtmakta hem de Psellos'un anlatısını sistemli bir tarihsel yapı çerçevesinde düzenleme niyetini göstermektedir. Her bir kitapta, kimi zaman tek bir imparatorun yaşamı ele alınırken, bazı bölümlerde birden fazla hükümdarın dönemi bir arada işlenmiştir. Bu durum, eserin hem biyografik hem de kronik yapısının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Eserin adının Khronographia olarak Psellos tarafından seçilmediğine dair bir kısım görüşler bulunmaktadır (Neville, 2021: 161). Psellos'un metin içerisinde eserden Khronographia şeklinde değil de kitap şeklinde bahsetmesi bu görüşleri doğrular niteliktedir. Zira kendisi eserde sadece bir yerde Khronographia ismini kullanmıştır. Ancak eseri İngilizceye çeviren E. R. A. Sewter başta olmak üzere bazı araştırmacılar Psellos'un eserini aidiyet ekiyle birlikte bir kere bile olsa "Khronographiam" (Psellos, 1992: 81) şeklinde kullanmasından yola çıkarak eserin gerçek adının Khranographia olduğunu ileri sürmektedirler (Psellos, 1992: XVI).

"Birinci Kitap" tamamıyla II. Basileios'a ayrılmıştır. Psellos bu döneme dair doğrudan gözlem sahibi olmadığını açıkça belirtmekte ve anlatımını büyük ölçüde duydukları ve okuduklarına dayandırmaktadır. Bu anlatım tarzı, eserin ilerleyen bölümlerinde görülecek olan otobiyografik tanıklıklarla karşılaştırıldığında, ilk bölümün daha klasik bir tarih yazımı geleneğine yaslandığını göstermektedir. II. Basileios'un hükümdarlığının ilk yıllarında ortaya çıkan Bardas Skleros isyanı ve saray entrikaları bu bölümün odak noktasıdır. Kitabın sonunda ise imparatorun karakterine ve fiziksel görünümüne ilişkin detaylı psikolojik ve fiziksel bir çözümleme yapılır. Bu tür tasvirler, Psellos'un imparatorlara dair oluşturduğu ethos analizlerinin önemli örneklerindendir. "İkinci Kitap", II. Basileios'un kardeşi ve ardılı olan VIII. Konstantinos'a (1025-1028) ayrılmıştır. Bu bölümde anlatım birçok kez "daha sonra değineceğim", "ileride açıklayacağım" gibi ifadelerle kesintiye uğramaktadır. Ancak bu geri dönüşler çoğu zaman gerçekleşmez. Bu anlatı eksiklikleri, eserdeki bütünlük algısını zedeleyen unsurlar arasında değerlendirilmiştir. Yine de karakter ve fiziki betimlemeler bu bölümde de yer almakta ve Psellos'un tüm imparatorlara uyguladığı değerlendirme sistematiğini sürdürmektedir. III. Romanos Argyros'un (1028-1034) anlatıldığı "Üçüncü Kitap", Khronographia'nın anlatı açısından bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Psellos bu bölümden itibaren olaylara artık bizzat tanıklık ettiğini ifade etmekte ve böylelikle anlatı daha canlı, detaylı ve yer yer otobiyografik bir boyut kazanmaktadır. Bu kitapta 1030 yılındaki Halep Seferi'ne ilk defa yer verilmiştir. Psellos, bu seferin III. Romanos tarafından şan ve şöhret amacıyla başlatıldığını belirtir (Psellos, 1992: 33).

IV. Mikhail üzerine kaleme alınan "Dördüncü Kitap"ta Psellos, geleneksel olarak uyguladığı karakter ve fiziksel görünüm analizine devam etmektedir. Her ne kadar Mikhail'in iktidara geliş yöntemlerini onaylamasa da hükümdarlık niteliğini oldukça olumlu biçimde tasvir eder (Psellos, 1992: 56-63). Özellikle vurguladığı husus, imparatorun epilepsi hastalığıdır. Burada Mikhail'in en beklenmedik anlarda nöbetler geçirdiği anlatılır. Bu durum hem karakter değerlendirmesi hem de yönetim yetkinliğinin sınırları açısından önemli bir anlatı unsurudur (Psellos, 1992: 66). "Beşinci Kitap" İmparatoriçe Theodora'nın ağırlıkla anlatıldığı bölümdür. Psellos bu dönemi dramatik ve hikâyeleştirici bir üslupla anlatmaktadır. "Hikâyeme burada biraz ara veriyorum" gibi ara sözlerle anlatımını sahneleştirerek okuyucuda retorik bir etki yaratmayı amaçlamaktadır. Bu bölümde çoğunlukla şahıs isimleri yerine "başkaları", "bir grup", "amcası", "zeki kimseler" gibi belirsiz ifadeler kullanmaktadır. "Altıncı Kitap"ta, Zoe ve Theodora kardeşlerin birlikte yönettiği dönem ile IX. Konstantinos Monomakhos'un saltanatı işlenmektedir. Bu bölüm önceki kitaplara kıyasla daha çok askerî faaliyetlere yer vermekte ve Psellos'un kendi kişisel serüvenine dair anlatılar da içermektedir. Özellikle neden keşişliği tercih ettiği ayrı bir başlık altında detaylı biçimde aktarılır (Psellos, 1992: 156-160). Bu yönüyle eser bir anlamda ruhsal otobiyografi özelliği de taşımaktadır.

Son kitap olan "Yedinci Kitap", Khronographia'nın en uzun ve en yoğun siyasi çözümleme içeren bölümüdür. Bu kitapta VI. Mikhail (1056-1057), İsaakios Komnenos, X. Konstantinos Dukas, Eudokia Makrembolitissa, IV. Romanos Diogenes ve VII. Mikhail Doukas dönemleri ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Psellos, bu hükümdarları kıyaslayarak bir tür karakterler karşılaştırması yapar ve yönetsel başarılarını kendi etik çerçevesi içinde değerlendirir. Bu bölümün önemli bir özelliği de Khronographia'da Türklerden açıkça ilk kez bahsedilmesidir. Psellos burada, "Pers Sultanı" olarak andığı kişinin aslında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey olduğunu belirtir. Tuğrul'un, dönemin Bizans imparatoru olan İsaakios Komnenos'tan çekindiği için istilacı faaliyetlerini durdurduğunu ifade eder (Psellos, 1992: 198-199).

Psellos, Khronographia' da dış politikaya az ilgi gösteren, buna tam tersi oranla, daha çok Bizans'ın iç dünyasına yönelik bir tarih yazımı benimsenmiştir. O, diğer Bizans tarihçilerin önemli saydığı doğal afetlere yer vermez ve bu nedenle tarihi coğrafya olarak eksik kalmış bir kronik olarak kabul edilmektedir (Bozkaya, 2017:66). Khronographia'daki olay anlatımı 976 yılı ile başlar ve 1078 yılı ile sonlanır. Bu yıllar Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeye başladığı dönem olması bakımından esere önemli bir kimlik kazandırmaktadır. Psellos'un anlatımı daha çok saray ve çevresinde gelişen olaylar üzerinedir. Siyasi ve askeri olaylara, anlaşmalara pek fazla yer vermemiştir. Ancak yine de IV. Romanos'un Selçuklulara karşı yaptığı ikinci sefere yer vermiş, 1071 Malazgirt muharebesine katılmamış olmasına rağmen savaş sonucunda sarayda gerçekleşen olayları detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Böylelikle savaşın saraya yansımasını daha yakından görmemizi sağlamıştır (Bilinir, 2017:395).

Khronographia, Bizans tarih yazım geleneği içerisinde yalnızca kronolojik bir kayıt olmanın ötesine geçerek, kişisel gözlem, psikolojik çözümleme ve edebi üslup açısından benzersiz bir anlatı örneği sunmaktadır. Eserin temel odağı klasik anlamda dış siyaset ya da imparatorluğun dış ilişkilerinden ziyade imparatorluk sarayının iç dünyası, özellikle de Psellos'un bizzat tanıklık ettiği imparatorlar, onların aileleri ve çevresindeki seçkin kişilerle kurduğu ilişkiler üzerine yoğunlaşır. Bu bağlamda Khronographia'yı klasik anlamda siyasi tarih değil karakterler üzerinden işleyen bir iktidar anlatısı olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Eserin ayırt edici niteliği, yazarın kişiliğinin ve anlatıya açıkça sızan öznel yargılarının metne yön vermesidir. Psellos'un kendi duygularını bastıramayan anlatım tarzı onun tarihçiden ziyade bir edebî portreci ve gözlemci olduğunu göstermektedir. O eserinde olayların, insanların karakter yapılarından kaynaklanan nedenlerini bilmek ve aktarmak istemektedir. Bu yaklaşım, Psellos'un tarih anlayışının merkezine bireyin ahlaki yapısı, psikolojisi ve toplumsal rollerle etkileşimi gibi unsurları koyduğunu gösterir. Eserdeki portrelerin nitelikleri, klasik tarih yazımından çok sanatsal tasvir ve romancı duyarlılığı ile şekillenmiştir. Anlatının canlılığı, olay örgüsünün dramatik yapısı ve karakter çözümlemelerinin derinliği, eseri neredeyse bir biyografik roman formuna yaklaştırır. Nitekim, İsaakios Komnenos'un yanında çıktığı elçilik göreviyle ilgili hikâye, yalnızca tarihsel bir anlatı değil, aynı zamanda görkem, güç ve ihtişam duygularını okuyucuya hissettiren bir sahne özelliği taşımaktadır. Benzer şekilde, İmparatoriçe Zoe ile Mikhail Paphlagon'un aşkına dair anlatı gerçek bir Bizans romansını andıracak denli canlı ve etkilidir (Psellos, 1992: 95-100). Konstantinos Monomakhos'a dair aktarılan anekdotlardaki ironi, nüktedanlık ve zarif gözlem anlatıya edebi bir derinlik kazandırır. Psellos'un en güçlü anlatılarından biri V. Mikhail'in tahttan indirilişi ve İstanbul halkının isyanıdır (Psellos, 1992: 82-88). Bu sahne Psellos'un anlatı gücünü oldukça canlı şekilde ortaya koymaktadır. Sokaklarda çılgınca koşan kalabalığın ayak sesleri, saraya saldırının dehşeti ve halkın öfkesi Psellos'un canlı tasvirleri sayesinde neredeyse fiziksel olarak hissedilir hale gelmektedir (Psellos, 1992: XX).

Psellos'un anlatı gücü hem olay örgüsüne hem de kullandığı dil ve üsluba da yansımış durumdadır. Khronographia'nın dili dönemin resmî Bizans edebiyat diliyle uyumlu olarak Attikizmin izlerini taşır. Bu dil klasik Attika Yunancasının biçim ve sözcük hazinesinin taklit edilmesine dayanmakla birlikte ideolojik bir bağlılığı da ifade eder. Psellos'un dili klasik edebiyatla beslenmiş bir hümanistin entelektüel birikimini yansıtır. Her ne kadar zaman zaman çağdaş dilin etkilerinden tamamen sıyrılamasa da yazarın gramer kurallarına hâkimiyeti ve kelime seçimlerindeki titizliği onu çağdaşları arasında farklı bir konuma taşımaktadır (Psellos, 1992: XX–XXI). Benzer biçimde G. Ostrogorsky de, Khronographia'nın hem tarihî hem edebî hem de psikolojik yönlerini öne çıkarmaktadır. Ostrogrsky, Psellos ve eseri için şunları söyler: "Fikri bakımdan tazeliği, tasvirinin canlılığı, psikolojik bakımdan başkalarının ruhî durumunu anlamak kabiliyetinin inceliği ve sanat bakımından mükemmel çizilmiş karakter tasvirlerinin etkinliği ile emsalsiz, Orta Çağ'ın en önemli hatırat kitabıdır" (Ostrogorsky, 2011: 293). Khronographia'nın tamamını içeren bir el yazması Bibliothèque nationale de France'de bulunan Parisinus Graecus'ta 1712 katalog numarasıyla bulunmaktadır. Bu el yazmasının içerisinde Diyakoz Leo ve Pseudo-Symeon kroniği gibi X. Asrın önemli kronikleri de yer almaktadır. Khronographia modern dönemde ilk kez 1899'da Konstantinos N. Sathas arafından yayımlanmıştır. Sonraki İngilizce çevirisi ise E. R. A. Tarafından 1953'te Londra'da yapılmıştır (Neville, 2001: 162-163). Eserin Türkçe tercümesi ise Işın Demirkent tarafından yapılmış ve 1992'te Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.

Mikhail Psellos'un Tarihçiliği

Saray bürokratı ve eğitmen olarak yaşamını sürdüren ve bu sayede döneminin pek çok bilgilerini edinmiş olan Psellos, Bizans ansiklopedi yazarlığının önemli örneklerinden bir tanesidir. Hatta kendisinin pek çok bilim dalında uzman seviyesine yükseldiğini bizzat kendisi de belirtmiştir (O'Meara, 2012: 163). O, tarihin yanında çeşitli alanlarda da yazılar kaleme almıştır. Anılarının yanı sıra, söylevler, şiirler, yergiler, mektuplar; felsefe, fizyoloji, fizik hatta gizli bilimler konusunda dahi yazılar kaleme almıştır (Bozkaya, 2017:65-66). Buna karşın Psellos, bir tarih eseri yazma konusunda çok istekli sayılmadığını kendi eserinde belirtmişti. Ancak birçok yakınının sürekli ısrar etmesi üzerine kısa bir tarih yazmayı kabul etmiştir. Kendisi tarih yazmaya nasıl karar verdiğini şu sözlerle açıklar:

"Pek çok kişi, defalarca bu tarihi yazmamda ısrar ettiler. Aralarında sadece nüfuz sahibi kişiler ve önde gelen senatörler değil, aynı zamanda Kutsal Kitap'ı yorumlayan teoloji uzmanları ve büyük din adamları da vardı. Zamanın geçip gitmesi, eksiksiz bir tarih yazmak için delilleri yetersiz kılıyor. Hadiselerin geçmişte gömülüp unutulması, dolayısıyla tarihimize temel olmaktan çıkması tehlikesi var. Bu beyler, böyle bir durumu düzeltmek için birşeyler yapmamı istediler. Günümüz tarihinin gizlenip unutulması ve daha sonraki nesiller tarafından kayda değer sayılmaması, doğru olmaz dediler. Bu işi üzerime almamı ısrarla istediler. Ben ise bu işe şahsen pek hevesli değildim. Tembelliğimden değil, gözardı edilmeyecek iki alternatiften korkuyordum: Bazı kişilerin yaptıklarını – sebebini daha sonra izah edeceğim– kaydetmeyebilir veya bazı şeyleri yanlış yorumlar, böylece tarih yerine sanki bir oyun kaleme alıyormuş gibi sadece uydurma şeyler yazabilirdim; yahut da, hakikati bulmak için aşırı inceleme yapar ve tenkitçilerin alayına uğrayabilirdim. Beni tarih sever değil, bir dedikoducu olarak görebilirlerdi" (Psellos, 1992: 100).

Psellos, bu alıntıda Khronographia'yı kaleme alma konusunda başlangıçta isteksizlik duyduğunu açık biçimde ifade etmektedir. Ancak bu tereddüt basit bir gönülsüzlükten ya da tembellikten değil tarih yazımının taşıdığı entelektüel ve ahlaki sorumluluğun bilincinde oluşundan kaynaklanmaktadır. Tarih ona göre sadece geçmişin olaylarını kayıt altına alma faaliyeti değildir. Bunun yanında tarih doğruluğu, bütünlüğü ve aktarım sorumluluğu açısından gelecek nesillere miras bırakılan ciddi bir bilgi alanıdır. Bu nedenle tarihî olayların eksik ya da yanlış aktarılma ihtimali Psellos'u sürekli bir iç muhasebeye sevk etmiştir. Tarih yazımı konusundaki bu derin kaygı Psellos'un tarihçiliği sıradan bir bilgi aktarımı olarak değil düşünsel ve etik bir yükümlülük olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Olayların bağlamından koparılarak yorumlanması ya da bazı kişilerin tarihsel kayıtlardan dışlanması gibi olasılıklar onun gözünde tarihçinin konumunu son derece hassas ve etkili kılmaktadır. Bu bilinç Psellos'u dönemin geleneksel retorik ağırlıklı tarih anlayışından belirli ölçüde ayrıştırmaktadır. Zira o, tarihsel anlatının edebî kurguya dönüşme ihtimalinden çekinmekte ve bu sebeple de gerçeklikle kurgu arasında dikkatli bir denge kurma çabası gütmektedir.

Psellos, tarih yazmanın ve gerçekleri aynen yansıtmanın çok zor olduğunun farkındaydı (Hussey, 1935: 83). Yaşadığı dönemde değilse bile gelecek kuşakların kendisini itham edebilecekleri ve onu taraf tutmakla suçlayabilecekleri yönünde içten içe bir kaygı taşıyordu. Psellos'a göre, tarihin görevi gerçekleri ifade etmekti. Zira kendisi eserinde doğru bilginin önemini vurgulamış ve tarihçilerin nelerden kaçınmaları gerektiğini sık sık dile getirmişti. Ancak çağdaşı Skylitzes, onu, ince ayrıntılara girmediği ve sadece imparatorların listesini verdiğini söyleyerek eleştirmektedir (Skylitzes, 2010: 1-3). Khronographia'yı Türkçeye kazandıran I. Demirkent ise eserin giriş kısmında Psellos'a çağdaşlarının yönelttiği eleştirileri şu şekilde izah eder:

"Psellos'a yöneltilen bu eleştiri bir yandan yanlış, öte yandan doğrudur: Psellos olayları diğer tarihçiler gibi kuru kuruya anlatmıyor, daha ilginç ayrıntılarla süslüyordu; bu noktada yapılan eleştiri haksızdır. Buna karşılık Psellos, kendisinin de söylediği gibi, pek çok önemli olaydan bahsetmemiştir. Bu bakımdan eleştiride gerçek payı vardır. Skylitzes en ufak bir olayı bile anlatmaktan gurur duyar. Psellos ise, bilinçli olarak olayların ve detayların seçiminde bir eleme yapmıştır. Yazdığı bir pasajda, kaleme aldığı tarihin amacını ve şeklini ortaya koyar. Dediğine göre, bütün olayları en ince ayrıntılarla anlatmaya çalışmamış, askerî mücadeleleri sıralamamış ve titiz yazarların yazdıkları diğer olaylara değinmemiştir. İddialı bir tarih yazmaya niyetli değildi; çoğunlukla olaylardan kısa kısa bahsetmiş ve bu yüzden de aktarılması gereken pek çok şeyi atlamıştır. Olayları kronolojik sırayla vermek yerine, en kritik ve hatırında en çok yer etmiş olanları anlatmıştır" (Psellos, 1992: XIX).

Psellos ise bu konuda şunları ifade etmiştir:"Yılları ne olimpiyatlara göre sıraladım, ne de mevsimlere göre böldüm (Thukydides'in ayırdığı gibi), fakat ben sadece en önemli olaylara değindim ve bu kitabı yazarken sadece hatırlayabildiklerimi kaydettim. Dediğim gibi, her hadisenin özel sebeplerini ve şartlarını incelemiyorum. Benim gayem, eski Roma İmparatorluğu'nun kronolojisini yazanlar ile modern kronistlerimizin yaptıklarının ortası bir yol takip etmek ve ne birincilerin fazla tafsilâtına kaçmak, ne de günümüz tarihçilerinin çok kısa kayıtlarına uymaktı. Çünkü yazımın can sıkıcı olmasından veya tam tersine bazı önemli şeyleri atlamaktan korkuyordum" (Psellos, 1992: 116).

Psellos'un bu yazdıkları onun tarih yazıcılığına dair bilinçli ve ölçülü yaklaşımını göstermektedir. Thukydides gibi klasik tarihçilerin ayrıntılı dönemlendirme ve kronolojik analiz yöntemlerini benimsememiş fakat çağdaşı Bizans kronikçilerinin yüzeysel ve listevari anlatımlarını da yeterli bulmamıştır. Bu iki uç arasında bir denge kurmayı amaçladığını açıkça ifade etmektedir. Yalnızca önemli bulduğu olaylara yer vermesi ve bunları hafızasında kalanlarla sınırlı şekilde aktarması onun tarih yazımında seçiciliğe verdiği önemi de göstermektedir. Bu yaklaşım Psellos'un tarihi hem geçmişin belgelenmesi hem de gelecek nesillere anlamlı bir anlatı olarak aktarılması gereken bir entelektüel ve ahlaki sorumluluk olarak gördüğünü ortaya koyar. Olayların ayrıntılı sebeplerini incelemekten kaçınması onun tarih anlayışında mutlak açıklamadan çok anlatı bütünlüğüne ve etkili temsile öncelik verdiğini düşündürmektedir. Ancak Psellos'un bu tutumu yazdıklarını gerçeklikten uzaklaştırmaz. Aksine ne sıkıcı ayrıntıya kaçmak ne de önemli olayları atlamak yönündeki kaygısı tarihçinin dikkatli bir denge kurma yükümlülüğüne işaret etmektedir.

Khronographia'da yer alan aşağıdaki alıntı Psellos'un tarihçiliğe yaklaşımını, tarih yazımındaki sorumluluk anlayışını ve öznel tutumuyla nesnellik arasında kurmaya çalıştığı dengeyi ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir:

"Konstantinos'u methetmek için yazdıklarımda bu sistemi uygulamıştım, fakat şimdi bir tarih yazmaya kalkışınca, bu plân imkânsızlaşıyor. Çünkü doğruluğun her şeyden daha önemli olduğu tarih olaylarında, çağdaşlarımın sitemlerinden kurtulmak için gerçekleri değiştiremem. Düşüncelerine göre, yaptığım övgüler için beni suçlayabilirler, fakat ben böyle suçlamalara ehemmiyet vermemeyi tercih ederim. Şimdi yazdıklarım bir suçlama değil, takibat için bir konuşma değil, sadece doğru bir tarih. Tekrar ediyorum, eğer diğer imparatorların saltanatları sırasında daima şayanı takdir olduklarını görmüş olsaydım, Konstantinos'un ise hep kötü şeyler yaptığını müşahede etmiş olsaydım, hiçbir şey söylemez, yazmazdım. Ama dünyada kimse hatasız değildir ve bir insanı, diğerlerinden ayıran başlıca hususiyetleri ile ölçeriz. O halde, bu adam diğer herkes gibi haksızlık ve ahlâksızlık yaptıysa, neden açıkça söylemekten utanayım?" (Psellos, 1992: 102).

Psellos'un bu yazdıkları, onun tarih yazıcılığı anlayışı bakımından oldukça çarpıcı bir iç muhasebeyi yansıtır. O, tarih yazımını bir hakikatin izini sürme işi olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Daha önce Konstantinos'u överken edebî bir plan izlediğini kabul eder. Ancak tarih yazarken gerçeği çarpıtmamaya özen gösterdiğini de belirtir. Doğruluğun her şeyden önemli olduğu vurgusu, kendisinin tarihçiliğine yüklediği ahlaki sorumluluğu da göstermektedir. Çağdaşlarının eleştirilerini göze alarak dürüst kalmayı tercih etmesi, onu Bizans tarihçiliğinde ayrı bir konuma getirmektedir. Ayrıca Psellos, kişileri sadece hatalarıyla değil, olumlu yanlarıyla da değerlendirme eğilimindedir. Hatasız insan olmadığını vurgulaması, onu karakter analizine dayalı daha bütüncül bir tarih anlayışıyla öne çıkarmaktadır.

Psellos'un birden fazla imparatora danışmanlık yapmış olması, tarih yazıcılığı açısından kaleme aldığı metinlere ayrı bir değer kazandırmıştır. Saray çevresinde uzun yıllar görev alması, hem yüksek düzeyde siyasal bilgiye sahip olmasını hem de birçok önemli olaya doğrudan tanıklık etmesini de mümkün kılmıştır. Bazı durumlarda ise bizzat imparatorların teşvikiyle tarih yazmaya yönlendirilmiştir. Bu durumun en açık örneği İmparator VII. Mikhail'in Psellos'a doğrudan bir yazılı belge vererek onu biyografisini yazmakla görevlendirmesidir. Psellos bu olayı şöyle ifade eder:

"Burada ilâve etmem gerekli bir şey daha var. İmparator, biyografisini yazmaya hazırlandığımı biliyordu. Kendi karakterinin ana hatlarla kısa bir tarifini yapıp vermeden, bana işe başlamamamı tembihlemişti. Daha sonra, sekreteri onun yazdıklarını bana okudu. Ben şahsen bu yazıyı dinlemeden önce, fazla mahrem ve oldukça şaşaalı bir şey bekliyordum. Halbuki tam tersiydi. Öylesine alçak gönüllü ve tenkitçi bir eda ile kendisini tarif etmişti ki, kalbi taş olan bir insan bile kendini bu kadar küçük görmesine dayanamazdı. Tanrısal imparator! başka hiçbir fazilet, hiçbir meziyet, senin gerçek karakterini bundan daha açık bir şekilde gösteremez" (Psellos, 1992: 243).

Psellos'un buradaki ifadeleri onun tarih yazımındaki öznel, edebi ve psikolojik yaklaşımını yansıtmaktadır. Psellos, hem olayları aktaran bir kronik yazarı hem de bir düşünür ve yorumcudur. Yukarıdaki metin onun yalnızca dış olayları değil karakterleri derinlemesine tasvir etme çabasının da örneğidir. Burada anlatılan imparatorun kendi biyografisini yazacak bir tarihçiden, yani Psellos'tan, mütevazı bir giriş talep etmesiyle başlar. Psellos'un şaşkınlığı ise imparatorun beklenenin aksine son derece alçak gönüllü ve özeleştirel bir metin sunmasıdır.

Psellos, tarihle ilgilenen bir kişinin nasıl davranması gerektiği hususunda da bir takım görüşler ortaya koymaktadır. Ona göre tarih yazımında gerçeklik her şeyin hem başı hem de amacıdır. Tarih yazan kişi özenle kelime seçmelidir. Tarih yazımı sade ve anlaşılır olmalıdır. Dolayısıyla o diğer Bizans tarihçilerinin tarih anlatımına yükledikleri tarihin gerçeklerin sunumu olması gerektiği görüşünü bu noktada paylaşmaktadır. Yine o, tarihçinin ne tür hatalardan kaçınması gerektiğini de sıralar. J. Hussey (1935: 85) onun bu tutumunu kendi mizacının zayıflığının farkında olmasına bağlamaktadır. Psellos söz sanatlarını kullanmada oldukça ustadır. Zoe ve Theodora tahta oturduğunda harem dairesinin imparatorluk konsey salonuna dönüştüğünü söylemesi bunun en güzel örnekleri arasındadır (Psellos, 1992: 93). Psellos'un tarih yazımının arka planında, hükümdarların övülmesi amacıyla onlara hayırseverlik gibi belirli ahlaki özelliklerin atfedildiği geleneksel hanedan övgüsü anlayışı da yer almaktadır. Ancak Psellos'un tarih ile övgü yazısı arasında bir ayrım yapmaya çalıştığı görülür. Hükümdarları anlatırken hem övgü hem de eleştiri içeren ahlaki portreler çizmektedir. Erdemleri ve kusurları birlikte, çoğu zaman zıt şekillerde sunar. Bu yaklaşımı, Plutarkhos'un "Paralel Yaşamlar" adlı eserine benzetilebilir. Orada da farklı ve karşıt ahlaki karakterlere sahip kişilerin hayatları öğretici bir biçimde anlatılmaktadır (O'Meara, 2012: 158-159).

Psellos, tarihin olguların aktarımına dayandığı görüşünde diğer Bizans tarihçileriyle benzer bir anlayışı paylaşır. Ancak onun tarih yazıcılığı yalnızca bilgilerin doğruluğunu vurgulamakla sınırlı değildir. O, tarihçilerin nelere dikkat etmeleri ve hangi tutumlardan kaçınmaları gerektiğine dair bilinçli bir yaklaşım da sergiler. Bu yönüyle çağdaşı tarihçilerden önemli ölçüde ayrılır. Psellos ayrıca tarihsel anlatının öteki edebî türlerden titizlikle ayrılması gerektiği kanaatindedir. Kendisinin bu konudaki iç muhasebesi, yalnızca kuramsal düzeyde değil, kişisel duyarlılıklar çerçevesinde de şekillenmiştir. Nitekim Hussey'in de ifade ettiği üzere, Psellos kendi mizacının zaaflarının farkındadır. Bu farkındalık, onun Khronographia'yı kaleme alma sürecine yaklaşımını da belirlemiştir. En nihayetinde olayların bir tarihten çok bir drama biçimine dönüşeceğini bildiği için ilk başlarda Khronographia'yı yazmayı istemediğini belirtmiştir. Eserini yazmaya giriştikten sonra bile tarihle övgüyü birbirine karıştırdığı sanılmasın diye endişe içine girmiştir. Bundan dolayı da övgüler yazarken tarih alanına ait birçok olguyu sessizce geçiştirdiğini, tarih yazarken de gerçeği gölgeleyecek hiçbir retorik hilesine başvurmamaya dikkat ettiğini belirtmeye özen göstermiştir (Hussey, 1935: 84).

Khronographia her ne kadar bir tarih eseri olsa da içerisinde derin felsefi izler de bulunmaktadır. Hükümdarda bulunması gereken ethos/hasletlerden bahsederken Psellos yine felsefi ustalığına baş vurur. O, bir imparatorda olması gereken ahlaki karakteri imparatorun hem ruhunda hem de hükümdarlık görevinde politik erdeme sahip olması şeklinde yorumlar. Yine o hükümdarı Platon'un düzensizlikleri gideren, adalet ve eşitlik getiren ilahi dünya düzenleyicisine benzetir. Yine de o, hükümdarın bir tanrı olmadığının da vurgusunu yapmaktan geri durmaz. (O'meara, 2012: 161). Bu yorumlar onun derin felsefi arka planının anlaşılması için güzle örneklerdir. İmparatoru tanrı gibi görmemesi Roma imparatorluk geleneğinden gelen tanrı kral anlayışına karşı olduğunu da göstermektedir.

Psellos, insanları araştırmayı en önemli olgu olarak gördüğü için tarihi olayların anlatılasını da bir dizi karakter analizi şeklinde yapar. Bu nedenle onun tarihi olayları anlatma biçimi psikolojik betimlemelerle doludur. Dolayısıyla dış etkilere, barbar saldırılarına, toprak kaybı veya kazanımlarına, savaşlara ve anlaşmalara çok fazla önem atfetmez. Psellos, insanların gerçek dünyadaki karmaşık oyunlarını sanki bir tiyatro sahnesindeymişler gibi, hiçbir ana özelliği çıkarmadan gözümüzde canlandırır. Bir kez oyuncuların ruhuna girdi mi, olayların detaylı akışı onu kayıtsız bırakır. Olayları, sadece bu sahnede görünen oyuncularla bütünleştirerek canlandırmayı yeğler. III. Romanos'un hastalığı ölümü ve cenaze alayı (Psellos, 1992: 43-44), IX. Konstantinos'un gut hastalığı (Psellos, 1992: 137-139), Isaakios Komnenos'u ölüme götüren hastalığı (Psellos, 1992: 204-209) bu türden anlatıların örneklerini oluşturur. Psellos'un olayları özetleme ve birbiriyle ilişkili olayları dizi halinde ortaya koyma hususundaki becerisi kayda değerdir. Ona göre Her olayın kendine özgü değeri ve manası vardır. Psellos olayların anlatısını bir anda keserek okuyucuya bir çağrı yapar; cümlenin aniden kesilmesi okuyucunun dikkatini uyandırır ve bir önceki düşüncesinden başka bir düşünceye yöneltir. Bazen hikâye bir dizi cümleyle sürüp giderken üsluba yeniden hız katmak amacıyla bir ünlem hitabı getirir. Bazen de olumlu veya olumsuz bir durumu canlı bir şekilde göz önüne çıkaran bir soru sorar. En kritik ve hassas anında hikâyeyi keserek başka bir düşünceye sevk etmek, daha sonra okuyucunun ilgisini ve dikkatini umursamadan kaldığı bölümden devam ettirir (Psellos, 1992: XX-XXI).

Psellos, belli bir dönem eski Grek filozoflarından alıntı yapan bir derlemeci olarak kabul edilmişti. Bunun nedeni de Bizans filozoflarına yöneltilen sıradanlık eleştirilerinden Psellos'un da payına düşeni almasıdır. Ancak D. J. O'Meara (2012: 153-154) Psellos'un felsefi yorumlarının eski alıntılardan ibaret olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. Ona göre Psellos antik felsefecileri ve felesefe geleneğini çok iyi özümsemiş ve felsefeyi yorumlayabilen birisidir. Dolayısıyla Psellos, Khronographia'da tarihin yanında felsefenin de derinliklerine inmektedir. Örneğin bazı durumlarda insan ruhunun da betimlemesini yapar ve ruhun iki durumundan bahseder. Bunlardan ilki ruhun beden olmaksızın kendi başına yaşadığı durumken ikincisi de ruhun bedenle birlikte olduğu, bedenle yaşadığı durumdur. İkinci durumu da ikiye ayırır ve ilkini ruhun bedensel tutkulara kendini kaptırdığı yaşam tarzı olarak yorumlarken ikincisini de tutkulara kapılmaktan kaçınan ılımlı ruh olarak açıklar. Burada kendisi Aristoteles'ten etkilenmiş gibi görünse de ruhu bedenle birlikte yaşayan ile bedenden ayrı yaşayan olarak ayırdığı için Aristoteles'ten ayrılmaktadır (O'Meara, 2012: 154-155).

Psellos'un tarihsel anlatımında belirginleşen seçilmiş olaylar, bireysel portreler üzerinden oluşan olay akışı ve dramatik betimlemeler modern tarih yazımının klasik nesnellik ve tarafsızlık ölçütleriyle değerlendirildiğinde kimi eleştirileri beraberinde getirebilir. Tarihçi, hem olup biteni kaydeden birisi hem de olaylara anlatısal bir düzen kazandırarak geçmişi yapılandıran bir yorumcudur. Bu çerçevede Khronographia, yalın bir olaylar dizisini aktarmaktan çok Psellos'un zihinsel süzgecinden geçirilmiş ve anlamlandırılmış bir tarihsel tablo sunmaktadır. Onun imparatorlara dair karakter merkezli çözümlemeleri ve tarih anlatısını bir tür entelektüel tipolojiye dönüştürmesi, Khronographia'yı hem Bizans kronik yazımı geleneğinden ayırmakta hem de çağdaş tarih yazımının özneye, yoruma ve temsil biçimlerine verdiği önemi öngören bir yaklaşımı da yansıtmaktadır. Dolayısıyla Khronographia yalnızca bir Bizans kroniği değil bir entelektüel otobiyografi, bir karakterler çözümlemesi ve edebi bir tarihsel tasvirler koleksiyonu olarak değerlendirilmelidir. Psellos'un birey merkezli tarih anlayışı klasik Grek mirasını yeniden yorumlayan dili ve tarihsel gerçekliği bireysel psikolojiyle harmanlayan üslubu bu eseri hem tarihçiler hem de edebiyatçılar için vazgeçilmez kılmaktadır.

Sonuç

Bizans ve ortaçağ tarihi hakkında önemli ana kaynaklardan bir tanesi olan Khronographia, Mikhail Psellos'un bizzat şahitliğinde Bizans devlet yöneticilerinin hayatları ve saray içerisindeki olayları göz önüne seren, onlar hakkında bilgi sahibi olmayı kolaylaştıran önemli bir eserdir. Psellos saray dışına çok fazla çıkmadığından olayları gözlemleme fırsatı bulmuş ve bu olayları kendi üslubu ile aktarmıştır. Kendine özgü anlatım tarzı ile hem kendi zamanındaki hem de sonrasında eleştirilse de bu durum eserinin özgünlüğünü ve Bizans tarihinde önemli bir yer kapladığı gerçeğini değiştirmez. Khronographia XI. asrın önemli bir tarih kaynağıdır. Hatta hem kendi zamanına hem de kendisinden sonra yaşamış Bizans tarihçileri Khronographi'dan birçok paragrafı bazı durumlarda hiç değiştirmeden kullanmışlardır. Khronographia, XI. asır Bizans saray hayatına dair birinci elden bir kaynak olmanın ötesinde yazarının çok yönlü kimliğinin tarih yazımına nasıl yansıdığını gösteren eşsiz bir vesikadır. Psellos, geleneksel kronik yazıcılığının kalıplarını bilinçli bir şekilde kırmıştır. Onun amacı, olayları kronolojik bir sırayla kaydetmekten ziyade, siyasi olayların merkezindeki insanı, onun hırslarını, zaaflarını, ahlaki ve psikolojik yapısını anlamak ve

anlatmaktır. Bu birey odaklı yaklaşım, onun bir tarihçi olduğu kadar bir filozof ve retorik ustası olmasının doğal bir sonucudur. Khronographia'nın dış politika ve askeri olayları göz ardı etmesi gibi sıkça eleştirilen eksiklikleri aslında onun tarih anlayışının bir kusuru değil aksine tanımlayıcı bir özelliğidir. Psellos için tarih sahnesi Konstantinopolis sarayıdır. Tarihi aktörler ise bizzat tanıdığı imparatorlar, imparatoriçeler ve bürokratlardır. Eser, bu bilinçli seçimin bir ürünü olarak Bizans tarih yazımında nadir görülen psikolojik bir derinlik sunar. Bu yönüyle Khronographia bir askeri kronik değil, başarılı hazırlanmış bir saray ve karakter tarihidir. Sonuç olarak, Psellos, edebi üslubu ve felsefi derinliği tarih anlatısıyla birleştirerek Bizans tarihçiliğinde yeni bir çığır açmıştır. O, tarihin sadece ne olduğu ile değil aynı zamanda gücü elinde tutanların kim olduğu ile de ilgili olduğunu göstermiştir. Khronographia, tarihsel boşluklarına rağmen, yazarının entelektüel dehasını ve bir çağın ruhunu yansıtma gücü sayesinde bugün dahi Bizans dünyasını anlamak isteyenler için vazgeçilmez bir metin olma özelliğini korumaktadır. Psellos'un mirası tarihin sadece rakamlardan ve olaylardan ibaret olmadığını aksine tarihin insan doğasının karmaşık bir keşfi olduğunu hatırlatan güçlü bir kanıttır. Kendi yaşadığı zamanın önemli bir entelektüel devlet adamı, filozofu ve her ülkeden derslerine katılmaya gelen öğrencileri olan bir öğretmen iken, tarih yazıcılığı yapmaya karar veren Konstantinos Mikhail Psellos kendi tarzı ile hem çağdaşlarına hem de sonraki yıllarda tarih yazıcılığı için bir yol gösterici olmuştur.

Extended Abstract

This study examines the historiographical methodology and narrative strategy of Michael Psellos (1018–c. 1078) in his seminal work *Khronographia*, with particular emphasis on the intellectual, rhetorical, and philosophical dimensions that distinguish his approach from traditional Byzantine historiography. Psellos, a polymath functioning simultaneously as a philosopher, court official, and educator, crafted a historical text that resists classification within conventional chronicle writing. Instead, *Khronographia* is marked by an intense focus on the psychological and moral characteristics of emperors, privileging personal insight and biographical vividness over chronological completeness and geopolitical scope. The analysis reveals that Psellos's historiography is less concerned with external affairs—such as military campaigns and foreign policy—and more invested in dramatizing the Byzantine court's internal dynamics. His proximity to imperial power grants the narrative a distinctive immediacy, but it also introduces a subjective bias, often seen in selective silences and the rhetorical elevation or degradation of certain rulers. The text demonstrates a deliberate stylistic hybridity, merging historiographical form with rhetorical performance and philosophical inquiry. Psellos draws upon classical Greek models, particularly Plutarch and Thucydides, to construct moral portraits, yet refrains from producing a systematic political analysis, opting instead for an impressionistic rendering of imperial character.

The paper argues that *Khronographia* should be read not only as a court-centered chronicle but also as a vehicle for self-fashioning and philosophical commentary. Psellos's historical omissions—most notably the scant attention to the Seljuk expansion and the Battle of Manzikert—are not merely lacunae but reflect his prioritization of intellectual self-display and elite discourse over military documentation. This selective perspective, while limiting the work's value as a comprehensive political history, enhances its utility as a source on Byzantine court culture, rhetorical practice, and the negotiation of intellectual authority. In conclusion, *Khronographia* exemplifies a pivotal transformation in Byzantine historiography: the shift from event-driven narrative to a character-driven, rhetorically charged mode of historical representation. By blurring the boundaries between literature, philosophy, and history, Psellos presents a highly individualized yet ideologically revealing account of his era. This study contributes to the reassessment of Byzantine historical texts not as passive chronicles but as active instruments of cultural and intellectual production.

Keywords: Michael Psellos, Khronographia, Byzantine Historiography, Historiography

Kaynaklar

Birinci El Kaynakları

Psellos, M. (1992). Mikhail Psellos'un Khronographia'sı Işın Demirkent, Çev). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Psellus, M. (1953) Chronographia, (E.R.A Sewter, trans.), New Haven: Yale University Press.

Skylitzes, I. (2010). A Synopsis of Byzantine History, 811-1057 (J. Wortley, Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

Araştırma-İncelme Eserleri

Bernard, F. (2017). Educational Networks in the Letters of Michale Psellos. M. Jeffreys ve M. D. Lauxtermann (Ed.), The Letters of Psellos: Culturfal Networks and Historical Realities (s. 13-41) içinde. Oxford: Oxford University Press.

Bilinir, S. (2017). Kitap Tanıtımı: Mıkhaıl Psellos'un Khronographıa'sı. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies, 4(10), 395-398. https://doi.org/10.16992/ASOS.6488

Bozkaya, K. (2017). Bizans Tarih Yazıcılığı (Başlangıçtan XI. Yüzyıla Kadar). [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.

Encyclopedia Britannica (2025). Michale Psellus. Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/biography/Michael-Constantine-Psellus (Erişim Tarihi: 30.04.2025).

Hussey, J. (1935). Michael Psellus, the Byzantine Historian. Speculum, 10(1), 81-90. https://doi.org/10.1086/spc.10.1.2848230

Kaldellis, A. (1999). The Argument of Psellos' Chronographia. Leiden: Brill Publishing.

Neville, L (2021), Bizans Tarihçileri ve Tarih Yazımı Rehberi. (S. Konuk, Çev.), İstanbul: Selenge Yayınları.

O'Meara, D. J. (2012). Political Philosophy in Michael Psellos: The Chronographia Read in Relation To His Philosophical Work. B. Bydén ve K. Ierodiakonou (Ed.), The Many Faces of Byzantine Philosophy (s. 173-186) içinde. Atina: The Norwegian Institute At Athens.

Ostrogorsky, G. (2011). Bizans Devleti Tarihi. (Prof. Dr. F. Işıltan, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Walker, J. (2005). Michael Psellos: the Encomium of His Mother. Advances in the History of Rhetoric, 8(1), 239-313. https://doi.org/10.1080/15362426.2005.10557258